

Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Siyasetnamelerinde Devletin Hazinesine İlişkin Tespitler

Rıdvan ENGİN¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
15.01.2023

Kabul Tarihi
16.03.2023

DOI
10.53306/klujfeas.1235533

Siyasetnameler, eski çağlardan beri devlet yönetiminde meydana gelen bozulmalara ve yozlaşmalara yakından tanıklık eden dönemin aydınları tarafından hükümdarlara ve devlet adamlarına arz edilen nasihat niteliğindeki eserlerdir. Bu perspektiften ele alındığında bu türdeki eserlerin yazıldığı dönemin iktisadi, mali, siyasi ve toplumsal yapısını yansıttığı söylenebilir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan bazı siyasetname örnekleri incelenmiştir. Bu çerçevede devlet hazinesinin mevcut durumuna ilişkin yazarların tespitleri ortaya konmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde siyasetname örneklerinde devlet hazinesine ilişkin en çok üzerinde durulan meselenin devletin gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra vergi toplamakla görevlendirilen tahsildarların halka kötü davranması, vergi muafiyeti nedeniyle hazine gelirlerinin azalması, maaşlı asker sayısının fazlalığı nedeniyle devlet harcamalarının artması, geçmişte alınan borçların ödenememesi, devlet yönetiminde rüşvetin yaygın olması da ele alınan diğer meseleler arasında yer almaktadır. Ayrıca devlet hazinesinden sorumlu defterdarların adil, dürüst, bilgili, tecrübeli ve dindar kimseler olması gerektiği sıkça vurgulanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, siyasetname, hazine, maliye tarihi, vergi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ridvanengin@comu.edu.tr, ORCID: 0000- 0001-7898-0131

Detections Regarding the State Treasury in the Ottoman Siyasetnames of the Period of Stagnation and Regression

Rıdvan ENGİN²

Abstract

Since ancient times, siyasetnames are books of advice offered to rulers and statesmen by the intellectuals of the period, who have witnessed the deterioration and corruption in the state administration. From this perspective, it can be said that such works reflect the economic, fiscal, political and social structure of the period in which they were written.

In this study, some examples of siyasetname were examined which written during the stagnation and regression period of the Ottoman Empire. In this context, the determinations of the authors regarding the current situation of the state treasury has been revealed. When evaluated in general, it is seen that the most emphasized issue regarding the state treasury in the examples of the siyasetname is the imbalance between the government expenditures and revenues. In addition, the mistreatment of the public by the tax collectors, the decrease in the treasury revenues due to tax exemption, the increase in government expenditures due to the excess number of salaried soldiers, the inability to pay the debts received in the past, and the prevalence of bribery in the state administration are among the other issues discussed. In addition, it is frequently emphasized that the head of the fiscal department responsible for the state treasury should be fair, honest, knowledgeable, experienced and religious people.

Key words: Ottoman Empire, siyasetname, treasury, fiscal history, tax.

Article Type

Research Article

Application Date

15.01.2023

Acceptance Date

16.03.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1235533

² Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, ridvanengin@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7898-0131

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan mali sorunların başlangıcını 16. yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkündür. Bu yüzyılın ortalarında imparatorluk azami sınırlarına ulaşmış ve savaşlar neticesinde elde edilen ganimetler doğal olarak sona ermiştir. Öteki taraftan özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte Avrupalı devletler askeri alanda güç kazanırken, Osmanlı ordusu zayıflamaya başlamıştır. Ayrıca 17. yüzyıldan itibaren tımarlı askerler azalırken yeniçeri ocağına kaydedilen asker sayısı giderek artmıştır ve buna bağlı olarak maaş ödemeleri hususunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır (Çakır, 2012, s. 17-18).

1579 yılında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümüyle Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi sona ermiş ve duraklama dönemi başlamıştır. Fetihlerin sona ermesiyle savaşlardan elde edilen ganimetlerin azalması sonucu hazineye nakit girişi oldukça kısıtlı hale gelmiştir. Hazine gelirleri devletin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelince şer'i ve örfi vergilerin oranlarını artırmak ya da yeni vergiler koymak suretiyle çözüm yolu aranmış ancak bu sefer de halk ağır vergi yükü altında ezilmiştir (Sayâr, 1977).

Uzun yıllar süren savaşlarda başarısız olunması sonucu ödenen tazminatlar ve bunun yanı sıra stratejik açıdan önemli toprakların kaybedilmesiyle devlet hazinesi büyük miktarda vergi gelirinden yoksun kalmıştır. Buna karşın sarayın lüzumsuz harcamalarının artması, devlet yönetiminde rüşvet, yolsuzluk ve israfın yaygın hale gelmesiyle hazineden yapılan giderler sürekli olarak artmış, devlet mali açıdan çok zor duruma düşmüş ve mali krizler birbirini takip etmiştir (Sayâr, 1977).

Osmanlı Devleti duraklama ve gerileme döneminde idari, mali, siyasi pek çok sorunla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu sorunların zamanın devlet yöneticileri ve aydınları tarafından kaleme alınarak padişahlara sunulduğu bilinmektedir. Bu tür sorunların ele alındığı eserler arasında siyasetnameler önemli bir yere sahiptir. Tarih bilimi açısından birinci elden kaynak niteliğindeki bu tür eserler devlet hazinesine ilişkin değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan bazı siyasetname örnekleri incelenerek söz konusu devirde yaşayan ve olaylara yakından tanıklık eden kişilerin devlet hazinesine ilişkin tespitleri ortaya konmaktadır.

2. Siyasetname Kavramı

İlk ve ortaçağda hükümdarlar Tanrının yeryüzündeki gölgesi, halk ise hükümdarlara boyun eğmek ve ona hizmet etmekle yükümlü topluluk olarak görülmüştür. Bu nedenle hükümdar ile halk genellikle iki ayrı kutup oluşturarak birbirlerinin duygularına yabancı kalmışlardır. Bazı dönemlerde hükümdarlar ihtiraslı devlet adamlarının sözlerine ve ortaya atılan dedikodulara inanarak halka eziyet etmiştir. Halkın kederine ve devletin yönetim yapısındaki bozukluklara yakından tanıklık eden devrin düşünürleri hükümdarlara ve devlet adamlarına adaletli bir yönetimin gerekliliğini ve adalet olmadığı sürece devletin ayakta kalmasının mümkün olamayacağını izah etmeye çalışmışlardır. İşte siyasetnameler bu gaye doğrultusunda yazılmış olup daha çok hükümdarlara ve devlet adamlarına takdim edilen eserlerdir (Arslan, 1989: s. 245).

Siyasetname, Arapça'da devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı olarak ifade edilen "siyaset" ile Farsça'da mektup anlamına gelen "nâme" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde siyasetname, "siyaset bilimini anlatan ve bu konuda öğüt veren eser" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019, s. 2125). Devlet yönetimi ile ilgili eserlerin ortak adı olarak kabul gören siyasetnameler, "devlet adamlarını siyaset sanatı hakkında bilgilendirmek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken meselelere ilişkin tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılan kitap ya da bunların oluşturduğu tür" anlamında kullanılmaktadır (Adalıoğlu, 2009, s. 304).

Esas itibarıyla siyasetnamelerde devlet yönetimine ilişkin meseleler ele alınmaktadır. İlk ve ortaçağda siyasal güce ve otoriteye hükümdarlar sahip olduğundan bu eserlerin de daha ziyade hükümdarlara hitaben kaleme alındığını söylemek mümkündür. Ancak büyük devlet adamları için yazılmış siyasetnamelerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Siyasetnamelerde genel hatlarıyla hükümdarlar ve devlet adamlarında bulunması gereken vasıflar, devlet yönetiminin temel prensipleri ve esasları, dönemin anlayış ve şartlarına göre en ideal devlet örgütlenmesinin nasıl olması gerektiği, adaletsizliğin ve zulmün meydana getirebileceği sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu nedenle siyasetnameler, yüzyıllar boyu hükümdarların ve devlet adamlarının başucu kitapları arasına girmiş, devlet ile reaya bu eserlerde yer verilen öğütlere göre yönetilmiştir (Arslan, 1989, s. 246).

Siyasetnameler, ülkedeki adalet sisteminde ortaya çıkan sorunlara uygulanabilir çözümler üretmek ve adil bir yönetim oluşturmak amacıyla hükümdar ve devlet adamlarına hitaben yazılmış siyasi, ahlaki ve dini içerikli eserlerdir (Adalıoğlu, 2004, s. 3). İlk ve ortaçağda ahlakın temelini din oluşturduğu için bu tür eserler dini esaslara dayanmaktadır ve bu nedenle siyasetnamelerde Kuran'dan ve hadislerden örnekler gösterilirdi. Ayrıca geçmişte yaşayan hükümdarların belirli bir durum ya da olay karşısındaki adalete uygun tutumlarını belirten hikâyeler anlatılarak devlet adamlarına öğütler verilirdi. Siyasetnamelerde devlet adamlarına öğütler verildiği için bunlar aynı zamanda birer nasihatname özelliği de taşımaktadır (Levend, 1962, s. 171).

Kuşkusuz bütün siyasetnameler aynı özelliklere sahip olmasa da örnek bir siyasetnamede ele alınan başlıca hususlar şunlardır (Levend, 1962, s. 169-170):

- Devlet yönetiminin dayandığı ilkeler ve esaslar,
- Devlet adamlarının görevlendirilmesinde liyakatin gözetilmesi,
- Devlet adamlarında bulunması gereken başlıca erdemler (adalet, şefkat, cömertlik vb.),
- Devlet adamlarının kaçınması gereken durumlar (zulüm, gurur, kibir, cimrilik vb.)
- Bir devletin yıkılmasına sebep olabilecek etkenler.
- Hükümdarların reayaya karşı tutumu ve reyanın bedduasını almanın yol açabileceği olumsuzluklar,
- Maliye ve hazineye ilişkin tespitler ve öğütler.

Siyasetnameler, siyaset literatürüne ve düşünce geleneğine yön veren önemli metinlerdir. Hiç şüphe yok ki siyasetnameler yazıldıkları dönemin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış ve bu ihtiyaçlara cevap verdikleri sürece de fonksiyonel olmuşlardır (Canatan, 2014, s. 7-11).

3. Osmanlı Dönemi Siyasetname Geleneği

Doğuda eskiden beri çağın gereksinimlerine yaraşır en ideal devlet yönetimine nasıl erişilebileceğini ortaya koyan kitap ve risaleler yazma geleneği vardır. Farklı adlar taşımakla beraber genellikle “nasihat kitabı”, “siyerü'l mülük” ya da “siyasetname” olarak bilinen bu eserlerin serüveni Uygurlar, eski Hindistan ve İslamiyet öncesi İran devletlerinden başlayarak son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na kadar devam etmiştir (Kafesoğlu, 1955, s. 231).

Osmanlı İmparatorluğu da diğer imparatorluklar gibi doğmuş, zamanla topraklarını genişleterek büyümüş fakat daha sonra bu gücünü kaybetmeye başlayarak gerilemeye ve çöküşe sürüklenmiştir. İmparatorluğu gerilemeye götüren bozulma ve aksaklıklar dönemin aydınlarınca fark edilerek bunlara çözüm aranmıştır. Bu bağlamda hükümdara ve yüksek makamlarda yer alan devlet adamlarına yönelik nasihat niteliği taşıyan eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler arasında siyasetnameler önemli bir yere sahiptir (Uğur, 2001, s. 53).

Temelleri İslam tarihinin ilk yıllarına kadar uzanan siyasetname geleneği, Osmanlı döneminde de büyük ilgi görmüştür. Bu dönemde gerek siyasetname türünün ilk örnekleri Osmanlıca'ya çevrilerek gerekse yeni eserler kaleme alınarak geniş bir literatür oluşturulmuştur (Yılmaz, 2003, s. 300).

Osmanlı siyasetname geleneğinde İslam dünyasının etkilerini görmek mümkündür. Örneğin dönemin idarecilerine aydınlatıcı düşünceler sunarak yol göstermek ve kılavuzluk etmek amacıyla yazılan bu türdeki eserlerin hemen hepsi besmele, Allah'ı hamd, Peygambere salavat ve hükümdar, vezir ya da diğer devlet adamlarına dua ile başlamakta ve sonuçta yine gerçekleşmesi temenni edilen dilek ve dualar ile bitmektedir. Metin kısmında sıkça ayet ve hadislerle yer verilerek yapılan işlerin İslam hukukuna uygun olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca devlet adamlarının dünya malına değer vermemesi ve dünya hayatından ziyade ahireti düşünerek hareket etmesi istenmektedir (Uğur, 2001, s. 77-78).

Osmanlı siyasetnameleri biçimsel açıdan tahlil edildiğinde genel olarak üç bölümden meydana geldikleri görülmektedir: Mukaddime, mevzu ve hatime. Mukaddime bölümünde eserin adı ve besmeleden sonra bir giriş yapılarak hamd, salat ve duanın ardından eserin kaleme alınabilmesi için Allah'a dua edilmektedir. Bu kısımdan sonra eserin sahibi alçak gönüllü bir şekilde kendisini tanıtarak eseri niçin yazdığına açıklık getirmektedir. Daha sonra da eserin planına ilişkin kısaca bilgi verilerek mevzuya geçilmektedir. Bu bölümde eserde ele alınması düşünülen konulara yer verilir. Konular 2-4 başlık altında toplanabileceği gibi bazılarında başlık sayısının 50'ye kadar çıktığı da görülmektedir. Hükümdarın reaya karşı davranışları, savaşa hazırlık ve alınması gereken önlemler, tımar sistemindeki bozukluklar, sancak ve eyaletlerin yönetimi, devlet hazinesine ilişkin tedbirler, rüşvet ve yolsuzlukların önlenmesi vb. siyasetnamelerde üzerinde durulan başlıca konular arasında yer almaktadır (Uğur, 2001, s. 79-80).

Osmanlı siyaset literatüründe siyasetname geleneğinin yöntemlerinden yararlanarak kendine özgü bir karakter kazanan türün öncüsü Lutfi Paşa'dır. Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarından biri olan Lutfi Paşa'nın kendi deneyimlerine dayanarak kaleme aldığı Asafnâme adlı eseri, Osmanlı siyasetname geleneğinin önemli örneklerinden biridir. Ayrıca Ali Mustafa Efendi tarafından yazılan ve nispeten daha kuramsal bir altyapıya sahip Nushatü's-Selâtin de siyasetname türünde ön plana çıkan eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Yazarların gözlemlerine dayanarak ele aldıkları her iki eserde de Osmanlı müesseselerindeki bozulmalar ve bu müesseselerin yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmış, klasik siyasetnamelerdeki teorik ve öğütleyici söyleyiş biçiminin yanı sıra eleştirel ve pratik bir üslup benimsenmiştir. (Coşkun, 2009, s. 307).

4. Osmanlı Dönemi Siyasetnamelerinin Sınıflandırılması: Tercüme ve Telif Siyasetnameleri

Osmanlı siyasetname geleneğinin ilk örneklerini tercüme yapılmıştır. Siyasetname türünün klasikleri arasında kabul edilen eserler erken dönemlerde Türkçeye kazandırılmış olup devlet geleneği ve siyaset literatürü Osmanlı coğrafyasına taşınmıştır. Geçmişten günümüze ulaşan ilk tercüme olan Kelile ve Dimne adlı eser, manzum olarak Sultan I. Murad'a takdim edilmiştir. Yine Mercimek Ahmet tarafından Farsçadan tercüme edilerek II. Murad'a sunulan Kabusnâme adlı eser siyasetname türünün önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Coşkun, 2009, s. 306). Her iki eserde kelime kelime tercüme edilmiş ve en ince ayrıntısına kadar gözden geçirilerek aktarılmaya çalışılmıştır (Uğur, 2001, s. 53-54).

Osmanlı döneminde telif edilen ilk siyasetname Şeyhoğlu Mustafa tarafından kaleme alınan Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema adlı eserdir. Osmanlı ve Germiyan saraylarında bulunan Şeyhoğlu Mustafa, bu sırada edindiği bilgi ve gözlemlerine dayanarak eserini oluşturmuştur. Dört bölümden oluşan eserin ilk iki bölümünde hükümdarlara, sonraki bölümlerde ise vezir, naib ve kadı gibi devlet görevlilerine ilişkin gözlemler, tenkitler ve öğütler yer almaktadır (Coşkun, 2009, s. 306).

Osmanlılarda özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek tercüme gerekse telif siyasetname türü eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri imparatorluğun gittikçe genişlemesi, diğeri de teşkilat yapısında görülen bozulmalardır. Bu nedenlere bağlı olarak 16. yüzyılın sonlarından itibaren telif edilen eserlerin özü ve içeriği bakımından erken dönem siyasetnamelerinden farklılaştığını ve zengin bir literatürün oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. Dönemin vakalarına yakından şahitlik eden yazarlar eserlerine birikim ve gözlemlerini yansıtarak devlet adamlarının devrin sorunlarıyla yüzleşmesi ve bu sorunlara çözüm bulması için çaba göstermişlerdir.

Osmanlı dönemine ait tercüme ve telif siyasetnamelerin sayısına ilişkin kapsamlı çalışmalar bulunmamakla birlikte bu hususta ilk araştırmayı yapan Bursalı Mehmed Tahir, siyasetname türündeki eser sayısını 172 olarak tespit etmiş olup 1999 yılında yapılan bir diğer araştırmada bu sayı 120 olarak belirlenmiştir. 2003 yılında yayımlanan bir başka araştırmaya göre ise yalnızca İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan siyasetnamelerin sayısı 269'dur (Coşkun, 2009, s. 307-308).

5. Çeşitli Siyasetname Örneklerinde Devletin Hazinesine ve Yöneticilerine Yönelik Saptamalar

Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde kaleme alınan ve devletin karşılaştığı mali sorunları yansıtan siyasetname örnekleri incelenmiştir. Bu siyasetnamelerde genel olarak devlet hazinesinin gelir ve giderleri, vergilerin tahsili ve vergi yükü, defterdarların ve vergi tahsildarlarının sahip olması gereken özellikler vb. hususların ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede devletin karşılaştığı mali sorunlar ve bunlara getirilen çözüm önerileri söz konusu siyasetnamelerin müelliflerinin bakış açısıyla ortaya konmaktadır.

5.1. Gelibolulu Mustafa Âlî – Nushatü's Selâtin

Asıl adı Mustafa olup 1541 yılında Gelibolu'da doğmuştur. On altı yaşında İstanbul'a gelerek dönemin ileri gelen müderrislerinden eğitim alan Mustafa, o yaşlarda *Çeşmî* mahlası ile şiirler yazmıştır. Ancak sonrasında yazdığı eserlerinden tüm yaşamına hâkim olan hırs, benlik ve yükselme tutkusuna yaraşır bir biçimde yüce ya da yüksek anlamına gelen *Âlî* mahlasını kullanmaya karar vermiştir. Medrese tahsili bittikten sonra yazdığı şiirlerle dikkatleri üzerine çekmeyi başaran Mustafa Âlî, ilk eseri "Mihr ü Mâh" ı II. Selim'e sunarak onun divan kâtibi olmuştur (Kütükoğlu, 1989, s. 414).

Devlet hizmetlerinde kendini pek gösteremeyen Mustafa Âlî, asıl şöhretini edebi eserleri ve özellikle de tarihçi kişiliği ile elde etmiştir. Tarih alanında kaleme aldığı eserleri, 16. yüzyıl Osmanlı Devleti tarihi için benzersiz birer kaynak niteliğinde olup içerik yönünden oldukça zengindir. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde yaşamış olan Mustafa Âlî'nin eserleri arasında siyaset ve ahlaka ilişkin hususlar önemli yer tutmaktadır. Ayrıca eserlerinde yaşadığı dönemin devlet yönetiminin yanı sıra müesseselerde ve toplumsal düzende meydana gelen bozulmayı dile getirmesi, Mustafa Âlî'ye, devletin dağılma döneminin habercisi bir müellif olma kimliğini kazandırmıştır (Kütükoğlu, 1989, s. 421).

Nushatü's-Selâtin, Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından 1581 yılında Halep Timar Defterdarlığı görevini yerine getirdiği sırada kaleme alınmış olup bu eser aynı zamanda yazarın kişisel yaşamında izler taşıyan ilk kaynak özelliğini taşımaktadır. Nushatü's-Selâtin, hükümdarlara ve devlet adamlarına yol gösterici öğütler içeren bir ahlak ve siyaset kitabıdır. Mustafa Âlî her ne kadar bu eserini Nushatü's Selâtin olarak adlandırmış olsa da eser, Nasîhastu's-Selâtin olarak ün kazanmıştır (Ertas, 2011, s. 132).

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nushatü's Selâtin adlı eserinde bahsettiği mali sorunlardan biri, savaş gibi olağanüstü haller nedeniyle alınan Avarıza ilişkindir. Mustafa Âlî'nin bu eserinde Avarız vergisini tahsil etmek üzere görevlendirilen memurlar için "hortlak", "sapkın", "zalim" ve "ayağı uğursuz" gibi tabirler kullandığı görülmektedir. Bu tür tabirlere yer vermesinin sebebi, vergi tahsil etmekle görevli memurların "geliş hakkı", "harçlık" ve "yol hizmeti" adı altında yoksul halktan rüşvet almasıdır. Ona göre yoksul halktan toplanan Avarız gelirlerinin tamamı ordunun sefer hazırlıkları ve mühimmatı için harcanmayıp bir kısmı kadılar ile tahsildarlar arasında bölüşülmektedir. Bu memurların reyanın sahip olduğu mal ve mülkü ganimet olarak gördüğünü ve aç kurt gibi saldırdıklarını belirtmektedir. Gelibolulu Mustafa

Âlî'ye göre reaya ürettiği buğday ve arpa için boncuk boncuk gözyaşı dökerken, zalim tahsildarlar kâh teslim edilmediğini kâh çürüyüp işe yaramaz hale geldiğini ileri sürerek daha fazla vergileri fazlasıyla tahsil etmektedirler (Âlî, 2015, s. 182-183).

Mustafa Âlî, devlet alacaklarının tahsili için beylerbeyi ya da vezirler tarafından görevlendirilen memurların şer'i hükümlere başvurmuyup kadıların kayıtsız ve dayanağı olmayan kararlarına göre hareket ederek borçlulara eziyet ettiklerini ve onlar için hapis talebinde bulduklarını belirtmektedir. Borçlu şer'i hükümlerin uygulanması hususunda ısrar ettiğinde ise konuşmasına fırsat vermeyip sahip olduğu malları zorla yok pahasına satarak bu paraya el koymaktadırlar. İslami kurallara aykırı bir biçimde devlet alacakları karşılığında bir kimsenin mallarına zorla el koymanın yanlış olduğuna inanan Âlî, aksi halde bu durumun halkı isyana yönelteceğini ve devletin saygınlığına zarar vereceğini ifade etmektedir (Âlî, 2015, s. 177-179).

5.2. Koçi Bey Risalesi

Devlet yönetiminde yol göstermek amacıyla kaleme aldığı ve Osmanlı padişahlarından IV. Murad ile Sultan İbrahim'e sunduğu risaleleri ile tanınan Koçi Bey'in yaşamına ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Herhangi bir kaynağa dayanmamakla birlikte çocuk yaşta Arnavutluk'tan devşirilerek acemi ocağına alındığı, zamanla yükselerek IV. Murad'ın güvenini kazandığı ve musâhibleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Arnavutluk'tan geldiği görüşünden yola çıkarak Koçi Bey isminin kırmızı yanaklı olması nedeniyle Arnavutça'da kırmızı anlamına gelen "kuç" sözcüğünden türetilen bir lakap olduğu tahmin edilmektedir (Akün, 2002, s. 143-144).

Devlet yönetimine hâkim olan bozuklukları idrak eden Koçi Bey, iktidara geçmek için kendisini iyi bir şekilde yetiştirdiğini kabul ettiği IV. Murad için yazdığı risalesinde devletin içine düştüğü zor durumun genel çerçevesini çizmektedir. Koçi Bey'e göre rüşvet ve kayırmanın yol açtığı bozulma ve çürüme devletin geleceği için ciddi bir tehlike arz etmektedir. Bu çerçevede ele aldığı risalenin, IV. Murad'ın 1632 yılından itibaren devlet düzenini yeniden tesis etmek amacıyla giriştiği köklü ıslahatlar üzerinde büyük ölçüde etkili olduğu kabul edilmektedir (Akün, 2002, s. 145).

Sultan Murad'a takdim edilen risale genel hatlarıyla iki kısımdan oluştuğunu söylemek mümkündür. Birinci kısımda Koçi Bey, devlet yönetimindeki bozuklukları açıklamakta ve hükümdarlık makamını eleştirmeye dahi cüret etmektedir. İkinci kısımda ise tüm bu bozuklukların giderilmesi için alınması gereken önlemlere yer vermektedir.

Koçi Bey söz konusu risalesinde, defterdarın devletin gelirlerini tahsil etmeye ve yine devlet işlerinde kullanmak üzere harcama yetkisine sahip olduğunu belirterek defterdarlık makamının önemini vurgulamaktadır. Ona göre devlet hazinesinden sorumlu olması sebebiyle defterdarın yılda bir defa ne kadar vergi tahsil edildiği, bunların ne kadarının harcılandığı ve geriye ne kadar para kaldığına ilişkin vezir-i azama hesap vermesi, vezir-i azamın ise defterdarın hazırladığı bu defter ve kayıtları padişahlık makamına arz etmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra padişahın doğruluk ve adaletten ayrılmaması için defterdarı uyarması icap etmektedir. (Danışman, 1993, s. 141-142)

Koçi Bey, Avarız vergisinin eskiden beri üç yüz akçe olarak alındığını, vergi tahsil etmekle görevlendirilen memura da kırk akçe verildiğini ve bu miktarın üzerinde vergi toplanması halinde fakir reaya için zülüm olacağını belirtmektedir. Ona göre vergi tahsil memurları dindar kişiler arasında seçilerek belirlenen miktardan fazla vergi almaması için sıkı bir biçimde ikaz edilmelidir (Danışman, 1993, s. 125).

Savaşa giden ordunun geçeceği yolların çevresindeki köylülerden askerin ihtiyacı olan arpa, buğday, un, odun vb. levazımın reayadan temin edildiğini ve bütün bu harcamaların devlet hazinesinden karşılandığını ifade etmektedir. Aynı zamanda ordu savaş sırasında bir düşman kalesine dayandığında reayadan nezil zahiresi adı altında her evden ev başına beş kile arpa ile bir kile un alınarak bunlar develere yükletilip taşınmaktadır. Bu nedenle Koçi Bey, padişahın gerçek hazinesinin reaya olduğunu, eğer reayanın yaşam koşulları iyileştirilir ve zülüm görmezse padişahın hazinesinin de dolup taşacağını belirtmektedir (Danışman, 1993, s. 125).

Koçi Bey'e göre devletin içinde bulunduğu kargaşa ve reyanın perişan halde olmasının temel sebebi rüşvettir. Rüşvetin yaygınlaşması sonucu devletin hazinesi ve malları azalmaya başlamıştır. Bu yüzden rüşvetin yok edilmesi şarttır ve başka şekilde adaleti sağlamak mümkün değildir (Danışman, 1993, s. 63).

5.3. Kâtib Çelebi – Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel

17. yüzyılın tanınmış aydınlarından biri olan Kâtib Çelebi (asıl adı Mustafa) 1609 yılında İstanbul'da doğmuştur. Divan-ı Hümâyün mensupları arasında Hacı Halife olarak tanınan Kâtib Çelebi, uzun yıllar divan kâtibi olarak Osmanlı bürokrasisinde görev almış ve devlet yönetiminin aksayan yönlerine yakından tanıklık etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bunalım döneminin önemli düşünürlerinden Kâtib Çelebi, ölümüne kadar (1657 yılı) devlete hizmet etmiş, Osmanlı sarayındaki iktidar değişikliklerinden yöneticilerin kanlı kavgalarına ve askeri alanda yaşanan zorluklara kadar dönemin bütün olaylarını görme imkânı elde etmiştir (Gökyay, 1957, s. 135-136).

Kâtib Çelebi yaşamı boyunca pek çok eser ortaya koymuştur. En önemli eserlerinden biri de Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel adlı kitaptır (Çelebi, 2020, s. 7). Çelebi bu eseri, Osmanlı hazinesinin içinde bulunduğu nakit para sıkışıklığına çözüm bulmak amacıyla başdeftard tarafından 1653 yılında yapılan bir toplantının ardından yazmıştır. Yazarın eseri kaleme aldığı devrin genel görünümüne bakıldığında dirayetli devlet adamlarının hâkim olduğu ve parlak askeri zaferlerin kazanıldığı "altın çağın" artık geride kaldığı ve dış kaynaklı bazı olayların devlet üzerinde olumsuz etkilerini göstermeye başladığı görülmektedir. Avusturya ve İran'la yapılan savaşların uzun sürmesi ve bir türlü istenen sonuçların alınamaması tabiatıyla askeri harcamaların artmasına yol açmıştır (Çelebi, 2020, s. 37-38).

Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel adlı kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde yönetilen halk, ikinci bölümde askerler ve üçüncü bölümde hazine ile ilgili meseleler ele alınmaktadır. Bunun dışında mukaddime bir diğer ifadeyle ön söz bölümünde devlet ve devlet yönetimine ilişkin kısa bir bilgilendirme yapılmış, sonuç bölümünde ise eserde bahsedilen devlet yapısındaki bozulmaları önlemek amacıyla ne tür tedbirler alınması gerektiğine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (Çelebi, 2020, s. 134-148).

Bu eserde Kâtib Çelebi'nin devlet hazinesini mideye benzettiği görülmektedir. Çelebi'ye göre yemeğin sindirilmesinden sonra mideye bir süre besin gitmezse dalak biraz sevda³ dökerek midenin boş kalmasına ve bazı rahatsızlıkların ortaya çıkmasına engel olur. Buna benzer biçimde mide yerine geçen devlet hazinesinin de besinden yani vergiden yoksun kalması durumunda halkın malını ve parasını sarf ederek hazineyi boş bırakmamak için üzerine düşeni yerine getirdiğini belirtmektedir (Çelebi, 2020, s. 138).

Kâtib Çelebi eserinde 1562-63, 1591-92, 1597-98 ve 1643-44 yıllarının hazine gelir ve giderlerine ilişkin bilgilere yer vererek belirtilen dönemlerde hazine gelirlerinin giderleri karşılamaya yetmediğine dikkat çekmektedir. 1650 yılında çıkarılan yeni vergilerle beraber hazine gelirlerinin artırıldığını ancak yine de gelir-gider dengesinin sağlanamadığını belirtmektedir. Aynı zamanda devlet hazinesi ile ilgili sorunlara çare aramakta ve kendince bulunduğu çözüm yollarını ortaya koymaktadır. Çelebi, devlet giderlerinin sürekli arttığını ve bu bağlamda giderlerin makul bir düzeye düşürülerek istikrarın sağlanabileceğini öngörmektedir. Halktan daha fazla vergi tahsil edilmesinin mümkün olmadığını ve bu nedenle padişahın ne yolla olursa olsun hazinenin bir yıllık gelirinin tedarik etmesi gerektiğini ve bunun ödemelerdeki sıkışıklığı ortadan kaldıracağını ileri sürmektedir. Hazine giderlerine ilişkin olarak da asker sayısının fazlalığı nedeniyle harcamaların arttığını ve bu doğrultuda tasarrufa yönelik önlemler alınarak devletin zorunlu harcamalarından yapılacak kesintiler sayesinde askerlere yapılan ödemelerdeki sıkıntının aşılabileceğini belirtmektedir (Çelebi, 2020, s. 145-150).

Devlet yönetim kademelerinde yer alan görevlilerin taşınması gereken niteliklere de değinen Kâtib Çelebi'ye göre liyakat sahibi, dindar ve günahlardan sakınan kişiler istihdam edilmeli, doğru ve deneyimli kişiler görevlerinde daha uzun süre kalmalı ve halka zulmedenler cezalandırılmalıdır. Böylece tüm bu tedbirler alındığında halkın iyha olacağını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun layık olduğu gibi bayındır olacağını düşünmektedir (Çelebi, 2020, s. 150).

5.4. Defterdar Sarı Mehmet Paşa – Nesâyhü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 18. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi mevzuyla ilgilenen ve dönemin koşullarını betimleyerek birtakım islahat düşünceleri ileri süren ender devlet adamlarından biridir. Yaşamının ilk dönemleri hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber İstanbul'da doğduğu ve babasını bakkal olduğu bilinmektedir. İlköğrenimini tamamladıktan sonra küçük yaşta Rûnâmçe-i Evvel Kalemî'ne girmiş olup burada Kılıç Ali Efendi'nin yanında malî usulleri öğrenmiştir. Ali Efendi'nin himayesiyle ve yeteneği sayesinde defterdar mektupçuluğuna getirilmiş ve uzun yıllarda bu görevde yer almıştır. Râmi Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasının ardından 1703 yılında başdefterdarlığa yükselen Defterdar Sarı Mehmet Paşa kısa aralıklarla bu makama yedi kez getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en bunalımlı dönemlerinde elli yıla yakın başarılı hizmetlerde bulunan Mehmet Paşa, sarayın ve özellikle de Nevşehirli İbrahim Paşa'nın hile ve entrikalarına kurban gitmiştir (Özcan, 1994, s. 98).

³ Balgam, kan ve safradan başka vücuttan çıkan bir tür ifrazat. (Kaynak: <https://www.luggat.com/>)

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, gerileme döneminin başlangıcında tanıklık ettiği devlet yapısındaki bozulmaları tenkit ederken imparatorluğun en parlak dönemini göz önüne getirmekte ve Kanuni Sultan Süleyman zamanı ile mukayese etmektedir. Esasında sistemi değil, işleyişi eleştirmekte olup devlet yöneticilerinde bilgi, beceri, zekâ, doğruluk, dürüstlük ve deneyim gibi niteliklerin mutlaka bulunması gerektiğini vurgulamaktadır (Özcan, 1994, s. 99-100).

Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllar hizmet eden Defterdar Sarı Mehmet Paşa, tecrübelerinden yola çıkarak yüksek makamlarda bulunan devlet adamlarına kılavuzluk etmesi temennisiyle gerçek bir siyasetname niteliğindeki "Nesâyihu'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ" adlı eserini kaleme almıştır. Eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sadrazamın ahlak ve davranışlarından, makam sahiplerinin durumundan ve rüşvetin zararlarından, hazine defterdarının niteliklerinden, Yeniçeri Ocağı'nın durumundan, halkın durumundan ve halka zulmün olumsuz sonuçlarından, hasımların ve sınır boylarının durumundan, cimrilik, hırs, kibir ve açgözlülük gibi kötü huylardan, ara bozuculuğun zararlarından ve son olarak da tımar ve zeamet meselelerinden bahsedilmektedir (Özcan, 1994, s. 99).

Nesâyihu'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ adlı eserinde belirttiği üzere Defterdar Sarı Mehmet Paşa, devletin en önemli meselesinin hazine olduğunu düşünmekte olup hazineden faydasız yahut boş yerlere harcama yapılmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Padişahın hazineden alacağı payın yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaçlarla sınırlandırılması gerektiğini, İslam âlimlerinin yanı sıra içtihat sahibi imamların görüşlerinin de bu yönde olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Paşa, hazinenin kimsenin malı olmadığını ve hazineden harcama yapılırken harcama yapan kişiden bu dünyada ve ahirette kendisinden hesap sorulacağını akla getirmesini isteyerek üstü kapalı bir biçimde uyarılmaktadır (Uğural, 2000, s. 70-72).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre seferlerin uzaması nedeniyle devlet alınan eski borçları ödeyememekte ve hazine gelirleri giderleri karşılamaya yetmemektedir. Bu nedenle kira gelirleri ile Müslüman olmayan halktan gelecek yıllarda toplanması gereken vergiler mecburen önceden tahsil edilerek harcanmıştır. Buna istinaden yoksul halktan her yıl alınan belli vergilerden başka yeni vergi toplanmaması ve vergi ödeyenlere zulmedilmemesi gerektiği belirterek farklı çözüm yollarına ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Mehmet Paşa'ya göre devlet adamları arasında yetkili bir kimse öncelikle hazinenin durumunu izah eden bir belgeyi hazırlayarak padişaha sunmalı ve padişahın onayı dışında kalan harcamaların üzeri çizilerek yürürlükten kaldırılmalıdır (Uğural, 2000, s. 78-80).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa askerlere tanınan vergi muafiyeti nedeniyle halkı bu zümreye dâhil etmekten imtina edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bu zümreye girenlerin sayıca artması vergi ödeyenlerin azalmasına ve buna bağlı olarak da hazine gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Vergi ödeyen halkın daima korunmasına ihtiyaç olduğu ve saltanatın halk ve halktan toplanan vergilerle sürdürülebileceğini vurgulamaktadır (Uğural, 2000, s. 96),

Mehmet Paşa, bir defterdarda bulunması gereken özellikleri sıralayarak defterdarların adalet ve hakkaniyet ilkelerini gözetin, askerlerin aylıklarını zamanında ödeyen, tedbirli, bilgili, ağır başlı, deneyimli ve dindar olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Paşa'ya göre defterdarlar

kötülükten kaçınan, açgözlülük ve nefretten uzak duran, İslam'ın kurallarına bağlı, devlet tarafından kendisine verilen gelirler ile yetinen, rüşvet ve özel çıkar sağlamak gibi bir arzusu olmayan ve devlete en iyi şekilde hizmet etmeye çaba gösteren biri olmalıdır (Uğural, 2000, s. 64-68).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre bazı devlet adamları hazine malına zararlı birtakım işlerin peşinde koşmakta ve defterdarın bunları görmezden gelmesini teklif etmektedirler. Defterdar buna izin vermediği için ona karşı kin güdülmekte ve iftiharlar atılmaktadır. Bu kimse aynı zamanda sadrazamın huzurunda ve uygun gördükleri diğer toplantılarda kötülük, hile ve düzenbazlıkla çekiştirip durmaktadırlar. Bunlar devlet malını cömertçe dağıtan birini defterdar olarak görmek isterler ve bu sebeple de enine boyuna araştırılmadan ve yeterli bilgiler toplanmadan defterdarın aceleyle azledilmemesi gerekir. Mehmet Paşa'ya göre defterdarın görevinden uzaklaştırılması hazineye zarar vermektedir ve bu nedenle defterdarların bağımsız olması son derece önemlidir (Uğural, 2000, s. 68)

6. Sonuç

Osmanlı siyaset düşüncesini yansıtan önemli eserler arasında yer alan siyasetnameler, ele alındıkları zamanın gereklilikleri doğrultusunda yazılmışlardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde yükseliş döneminin bitmesi ve ardından devlet yönetiminin birçok sorunla karşılaşması sonucu devlet adamlarına öğüt niteliğine haiz bu tür eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Osmanlı mali tarihi açısından kaynak niteliği taşıyan siyasetnamelerin, devlet yönetimine ilişkin önemli bilgiler sunmakla birlikte aynı zamanda dönemin ekonomik, mali ve toplumsal koşullarını da yansıttığı görülmektedir.

Bu araştırmada Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan siyasetname örnekleri ele alınmıştır. İncelenen eserlerden birincisi, Gelibolulu Mustafa Âlî'ye ait Nushatû's Selâtin isimli eserdir. Mustafa Âli bu eserinde vergilerin tahsilinde meydana gelen usulsüzlüklere dikkat çekmektedir. Özellikle savaş dönemlerinde toplanan Avariz vergisi gelirlerinin tamamıyla sefer hazırlıkları için harcanmadığını, bir kısmının kadılar ile tahsildarlar arasında paylaşıldığını ve bunların haksız kazanç elde ederek halka zulmettiklerini belirtmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan bir başka siyasetname de Koçi Bey tarafından yazılan risaledir. Koçi Bey hazine gelir ve giderlerinin yönetimini önemsemekte olup bu bağlamda defterdarların belirli aralıklarla padişaha hesap vermesi gerektiğini belirtmektedir. Buna ek olarak hesaplanan miktarın üzerinde halktan vergi toplanmaması gerektiğini aksi halde bunun halka zulmetmek anlamına geleceğini ve bu sebeple de vergi tahsildarlarının dini kuvvetli kişiler arasından gerektiğini ileri sürmektedir. Koçi Bey aynı zamanda devlet yönetiminde rüşvetin yaygın hale geldiğini ve bu durumun hazine gelirlerini azalttığını ifade etmektedir.

İncelenen bir diğer siyasetname Kâtib Çelebi tarafından kaleme alınan Düstûr'l-amel li Islâhi'l-halel adlı kitaptır. Kâtib Çelebi bu eserinde devletin hazine gelirlerinin giderleri karşılamaya yetmediğini, ilave vergilerin yürürlüğe konmasına rağmen hazine gelir ve giderleri arasında dengenin sağlanmadığını vurgulamaktadır. Halktan daha fazla vergi almanın mümkün olmadığını ve bu sebeple de vergi gelirlerini artırmak yerine harcamaların azaltılmasına gerek duyulduğunu belirtmektedir. Çelebi'ye göre hazine giderlerinin önemli bir

kısmını askerlere ödenen maaşlar oluşturmakta olup bunun hazineye yük getirdiğini ve bu hususta önlem alınmasının elzem olduğuna dikkat çekmektedir.

Son olarak ele alınan bir diğer siyasetname örneği de Defterdar Sarı Mehmet Paşa tarafından kaleme alınan Nesâ-yihü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ adlı eserdir. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya göre devletin uğraşmak zorunda olduğu en mühim mesele hazinedir. Devlet hazinesinden yapılan gereksiz harcamaların kısıtlanarak padişahın hazineden alacağı payın da temel ihtiyaçlarla sınırlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Bu konudaki düşüncelerini İslam bilginlerinin görüşlerine dayandıran Defter Sarı Mehmet Paşa, hazine gelirlerinin giderleri karşılamaya yetmediğini ve devletin önceki borçlarını ödemekte güçlü çektiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra vergilere ilişkin önemli tespitlerde bulunan Mehmet Paşa'ya göre askerlerin vergiden muaf tutulmaları nedeniyle bu sınıfa dahil olanların sayısındaki artışa bağlı olarak vergi ödeyenlerin sayısı azalmakta ve bu da tabiiyle hazine açısından gelir kaybına yol açmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde yazılan siyasetname örnekleri genel olarak değerlendirildiğinde hazineye ilişkin en önemli meselenin gelir ve giderler arasında dengesizlik olduğu görülmektedir. Uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle askeri harcamalar artar iken, aynı düzeyde gelir artışı sağlanamadığından dolayı hazinede açık meydana gelmiştir. Yeni vergiler konarak hazine gelirleri artırılmaya çalışılsa da harcamaları karşılamaya yetmemiş ve borçlanmaya başvurulmuştur. Nihayetinde zamanında ödenemeyen borçlar yüzünden devlet, mali bir bunalım içerisinde sıkışık kalmış ve yıkılış sürecine girmiştir.

Siyasetname örneklerinde üzerinde durulan bir başka husus da devlet adamlarının ve defterdarların sahip olması gereken niteliklerdir. Siyasetname metinleri incelendiğinde müelliflere göre devlet adamları ve defterdarlar ekseriyetle bilgili, liyakat sahibi, dürüst, deneyimli, adaleti ve hakkaniyeti gözetken kimseler olmalıdır. Bununla birlikte devletin bu önemli makamlarına günahattan ve haramdan uzak duran, dindar, devletin kendisine sağladığı imkânlarla yetinen ve açgözlü olmayan, devlete en iyi şekilde hizmet etmeyi vazife edinen kişilerin getirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

“Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Siyasetnamelerinde Devletin Hazinesine İlişkin Tespitler” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
Bilgilendirme	Herhangi bir bildiri veya tez vb. çalışmadan üretilmemiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmada teşekkür gerektiren bir durum söz konusu değildir.
Etik Kurul Onay Belgesi	Çalışmada etik kurul onayına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni onayı gerekmemektedir.

Kaynakça

- Adaloğlu, H. H. (2004). "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2): 1-22.
- Adaloğlu, H. H. (2009). "Siyâsetname". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, 304-306.
- Akün, Ö. F. (2002). Koçi Bey. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 26, 143-148.
- Âli, G. M. (2015). Nushatû's-Selâtin. haz. Faris Çerçi. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Arslan, M. (1989). "Eski İnan Devlet Geleneği ve Siyasetnameler". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (1), 231-262.
- Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Çakır, C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Çelebi, K. (2020). *Siyaset Nazariyesi Düstûru'l-amel li İslâhi'l-halel, Karşılaştırmalı Özgün Metin*, Haz. Ensar Köse, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Danışman, Z. (1993). Koçi Bey Risalesi. Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökyay, O. (1957). "Kâtib Çelebi-Hayati-Şahsiyeti-Eserleri". *Tarih Dergisi*, 8 (11-12), 135-150.
- Kafesoğlu, İ. (1955). "Büyük Selçuklu Veziri Nizamü'l-Mülk'ün Eseri, Siyasetname ve Türkçe Tercümesi". *Türkiyat Mecmuası*, 12, 231-256.
- Kütükoğlu, B. (1989). "Âli Mustafa Efendi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 2, 414-421.
- Levend, A. S. (1962). "Siyaset-nameler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 10, 167-194.
- Özcan, A. (1994). "Defterdar Sarı Mehmet Paşa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 19, 98-100.
- Sayâr, N. S. (1977). Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları. İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları. No: 288/513.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkçe Sözlük. 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uğur, A. (2001). Osmanlı Siyâset-Nâmeleri. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Uğural, H. R. (2000). *Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Öğütler*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara: Yeni Umut Matbaacılık.

Yılmaz, C. (2003). "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (3), 299-308.

Yılmaz, C. (2009). "Siyâsetname-Osmanlı Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 306-308.

<https://www.luggat.com/> (Erişim tarihi: 14.11.2022)

Detections Regarding the State Treasury in the Ottoman Siyasetnames of the Period of Stagnation and Regression

Rıdvan ENGİN

Extended Abstract

The siyasetname is formed by the combination of the words "siyaset", which is expressed as the art of regulating and conducting state affairs in Arabic, and "nâme", which means letter in Persian. Siyasetname refers to the book written to inform or guide rulers or statesmen in matters related to state administration. Siyasetnames are generally books written by the intellectuals of the period who witnessed the deteriorations in the state administration.

It is a long-standing tradition to write books that reveal how to reach the most ideal state administration in accordance with the needs of the age. The adventure of such works, which appeared with various names in different periods, started from the Uyghurs, ancient India and pre-Islamic Iranian states and continued until the Ottoman Empire.

The Ottoman Empire was born like other states established in history, expanded its territory over time, but then began to lose its power. The deterioration and disruptions that caused the state to lose its power were noticed by the intellectuals of the period and solutions were sought for them. In this direction, works of advice to the rulers began to be written. Siyasetnames have an important place among these works. The tradition of siyasetname, the effects of which are clearly visible in the Islamic world, attracted great attention in the Ottoman period. In this period, a large literature was created by both translations from other languages and writing new works. Translations are the first examples of the Ottoman siyasetname tradition. The works, which are considered to be among the classics of the type of siyasetname, were brought into Turkish in the early periods, and the state tradition and political literature were carried to the Ottoman geography.

In the Ottoman Empire, especially since the second half of the 16th century, there has been a great increase in the number of works in the type of siyasetname. The most important reason for this increase is the deterioration in the administrative structure of the state. In Ottoman siyasetnames, the attitude of the ruler towards the public, the deterioration in the manorial system, the measures to be taken for war preparations, the prevention of bribery and corruption, and the measures related to the state treasury were discussed.

The Ottoman Empire had to struggle with many administrative, political and fiscal problems during the stagnation and regression period. It is known that these problems were written

by the intellectuals of the time and presented to the rulers. Siyasetnames an important place among the works dealing with such problems. Such works, which are primary sources in terms of history, contain valuable information about the state treasury. In this study, some examples of siyasetnames written in the period of stagnation and regression of the Ottoman Empire are examined and the determinations of the people who lived in the said period and witnessed the events closely are revealed.

In this study, some examples of siyasetname written during the stagnation and regression period of the Ottoman Empire were examined. These books are as follows: a. Nushatü's Selâtin, b. Kochi Bey Treatise, c. Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel and d. Nesâyhü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ. When evaluated in general, it is seen that the most emphasized issue regarding the state treasury in the examples of the siyasetname is the imbalance between the government expenditures and revenues. In addition, the mistreatment of the public by the tax collectors, the decrease in the treasury revenues due to tax exemption, the increase in government expenditures due to the excess number of salaried soldiers, the inability to pay the debts received in the past, and the prevalence of bribery in the state administration are among the other issues discussed. In addition, it is frequently emphasized that the head of the fiscal department responsible for the state treasury should be fair, honest, knowledgeable, experienced and religious people.